

Seygili Doctur Metin.e
birlikte harrbre yapmamiz dilegi
ile.....
S. yettin

CUMHURİYETİN 50. YILINA

ARMAĞAN

AYRI BASIM

ŞERARE YETKİN

TÜRKİYE'DE ELLİ YIL İÇİNDE YAPILAN TÜRK SANATI İLE
İLGİLİ KAZILAR

15 No = ab 231

No = ab 228

İstanbul - 1973

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. *ab231*

SINIFLAMA NO. *ab 228*

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

TÜRKİYE'DE ELLİ YIL İÇİNDE YAPILAN TÜRK SANATI İLE İLGİLİ KAZILAR

ŞERARE YETKİN

Büyük Atatürk'ün yurdumuzdaki çeşitli devirlere aid sanat eserlerinin korunması ve değerlendirilmesi hakkındaki fikirleri bilhassa hafriyatları yapacak arkeoloji mütehassıslarının yetiştirilmesine verdiği önem, devrin Başbakanı İsmet İnönü'ye 22 Mart 1933 tarihindeki bir yazısında en anlamlı şekilde belirtilmiştir.

Çeşitli medeniyetlerin yerleşme yeri olan Anadolu, prehistorik devirlerden başlayarak pek zengin buluntuları ve çeşitli mimarî eserleri topraklarında saklamaktadır. Bunların Türk arkeologları tarafından ortaya çıkarılması, Cumhuriyet döneminde büyük Atatürk'ün arzusu ile gerçekleşmiştir. Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu, Anadolu tarih ve kültürünün aydınlatılması yolunda başarılı çalışmalara destek olmaktadır.

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, kazılarda çıkarılan eserlerin modern müzecilik anlayışı ile değerlendirilmesinde, mimarî eserlerin korunmasında başarılıdır.

Anadolu; topraklarında her devre aid eserlerin çeşitliliği ve çokluğu ile, zengin bir müze karakterindedir. Bu topraklara Türkiye adını veren, son sahipleri türklerin yaptığı, ve her devrin üslûbunu belirten mimarî eserlerdir. Anadolu'ya bir Türk vatani çehresi veren en belirli eserler, topraklarımız üstünde ihtişamla yükselen anıtlarımızdır.

Türklerin anadoluya gelerek yerleşmesi, kendi kültür ve sanatlarını bu topraklarda kökleştirmesinden günümüze kadar 9 yüzyıllık bir süre geçmiştir. Zamanın çeşitli tahripleri şüphesiz birçok mimarî eserlerin ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Yapılacak kazılarla bunların ortaya çıkarılmasının, gerek mimarî tarihimiz, gerekse kültür tarihimiz için önemi büyük olmaktadır. Ancak Türk sanatı ile ilgili kazılar cumhuriyet devrinde uzunca bir sü-

re gerçekleştirilememiştir. Büyük Atatürk'ün de belirttiği gibi bu sahada çalışacak yetenekli araştırmacıların yetişmesi gerekmiştir. Son on yıl içinde, birdenbire çoğalan Türk sanatı ile ilgili başarılı kazılar ve bunların değerlendirilmeleri için yapılan yayınlar Atatürk'ün dileğini gerçekleştirmiştir.

Burada, elli yıl içinde Anadolu'da Türkler tarafından yapılmış Türk sanatı ile ilgili kazı ve sondajların kronolojik bir toplamasını yaparak sonuçlarını belirten bir değerlendirilme vermeğe çalışacağız :

Sivas, I. İzzeddin Keykâvus Şifahanesi ve Medresesi Kazısı :

Mimar Sedat Çetintaş tarafından, 1937 yılında Abideleri Koruma Heyeti adına yapılan temizleme çalışmaları ve sondajlarla Sivas Keykâvus Şifahanesinde araştırmalar başlamış, kerpiç duvarlarla sonradan yapılmış bölmeler kaldırılmış, moloz ve tahta aksamı ilâveler sökülümüş, zemine dolmuş olan toprak boşaltılmıştır. Türbe cephesini kapatan çirkin duvar kaldırılarak çini süslemeler ortaya çıkarılmıştır. Bu temizleme işleri ve hafriyat sonucu, avluya bakan kuzey kenarının ortasındaki geniş kemerli tonozlu mekânın, şifahaneye bu yönde bitişik ikinci bir yapıya geçit veren bir bölüm olduğu tespit edilmiştir. Şifahanenin kuzey dış duvarlarında yapılan araştırmalarda da yandaki binaya geçit veren, sonradan doldurulmuş kemer izlerine rastlanmıştır. Böylece şifahaneye bitişik bir tıp medresesinin mevcut olabileceği anlaşılmıştır. Fakat buradaki evler yüzünden kazıya devam edilememiştir. 1938 yılında, 1937 yılındaki araştırmaların hafriyat raporlarına göre, Kültür Bakanlığından temin edilen ödenek ile istimlak işleri başlamış ve Türk Tarih Kurumu adına, S. Çetintaş tarafından hendekler açılmak suretiyle hafriyat yapılmış, cephe duvarının kesme taşlarının medrese cephesinde de devam ettiği tespit edilmiştir. Bulunan zengin mozayik çini kalıntıları, bitişik yapının da şifahanedeki gibi süslemelere sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca Şifahane cephesindeki toprak kaldırılarak asıl kaide seviyesi tespit edilmiş, portaldeki çirkin ilâveler kaldırılarak ihtişamlı görünüş yeniden sağlanmıştır¹. Kazı bölgesindeki evlerin tam olarak istimlak edilememesi ve ödenek yokluğundan bitişik yapının bütünü ortaya çıkarılamamış, bazı hususlar kesinlik kazanamamıştır. Şifahaneye bitişik medrese yapısının esas plânının çıkarılabilmesi için kazının devam etmesi gerekmektedir.

1 — S. Çetintaş, *Sivas Şifaiyesinde Yaptırılan Mimari Hafriyat*, Belleten, III, S. 9, Ankara 1939, s. 61-67; Aynı yazar, *Sivas Darüşşifası*, İstanbul 1953.

Buranın, Kayseri Çifte Medrese'de olduğu gibi iki benzer yapı mı, yoksa sadece ilâve bir bölüm mü olduğu o zaman aydınlığa kavuşacaktır².

Konya Alâeddin Köşkü Kazısı :

Türk sarayları ile ilgili ilk kazılar Türk Tarih Kurumu tarafından Konya Alâeddin Tepesinde yaptırılan höyük hafriyatı ile başlatılmıştır.

1941 yılı yaz mevsiminde, merhum Prof. Remzi Oğuz Arık idaresindeki bir heyet tarafından tepenin bir höyük olduğunu araştırmak için kazı ve sondajlar yapılmıştır. Tepenin dört ayrı yerinde yapılan sondajlardan Alâeddin köşkü yanındaki kazıları Arkeolog Raci Temizer takip etmiştir. Bulunan duvar kalıntıları, Selçuklu Sultanı II. Kılıç Aslan tarafından yaptırılmış ve Konya kalesinin burclarından biri üzerinde kurulmuş olan Cihannuma kalıntısının güneyinde, höyüğün tepesine doğru yükselen selçuklu sarayının varlığını ortaya koymuştur. Bu kazı sırasında çıkarılan çok zengin çini ve stuko süslemelere aid parçalar Konya müzesinde ve İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde bulunmaktadır³. Konya Selçuklu sarayının varlığını ortaya koyan bu çalışmaların, ileride yapılacak sistemli kazılarla devam ederek, 1941 yılı kazılarının değerlendirilmesi dileğimizdir⁴. Anadolu'da Türk saray mimarisi üzerinde yapılan ilk arkeolojik çalışma diyebileceğimiz bu kazıların devam etmesi, ilk Selçuklu sarayının geniş tesislerini ortaya koyacak ve gerek mimarî gerekse, kültür tarihimize değerli katkılarda bulunacaktır.

2 — M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1970, I, s. 90-101.

3 — Bu kazı ile ilgili notlar ve raporlar, Prof. R.O. Arık'ın ölümünden sonra ailesi tarafından Prof. T. Özgüç'e verilmiştir. Kazıya iştirak etmiş olan M. Akok bunlardan faydalanarak kazı sonuçlarını neşretmiştir. M. Akok, *Konya'da Alâeddin Köşkü, Selçuk Saray ve Köşkleri, Türk Etnoğrafya Dergisi*, S: XI Ankara 1969, s. 47-73; *Türk Tarih Kurumu Adına Konya Alâeddin Tepesinde 1941 Yılında Yapılmış Olan Arkeolojik Kazıda Elde Edilen Mimari Buluntular*, VII Türk Tarih Kongresi (Bildiriler), Ankara 1972, C. I, s. 60-63.

4 — Cami avlusunda yapılan 1971 yılındaki kazıda Selçuklu sarayına aid bol miktarda figürlü stuko, yalnız bu sarayın süslenmesinde kullanılmış olan Minaî tekniğinde çini parçaları ve muhtemelen bu çinilerin yapıldığı dairevi tuğla bir fırın bulunmuştur (E. Yurdakul, *Konya-Alâeddin camii 1971 yılı avlu kazısında yeni buluntular, Önsayış*, C. VI, s. 69, v.d.).

Bursa, Orhan Bey Hamamı kazısı :

Bursa'da Orhan bey hamamı kazısı, mimar Sedat Çetintaş tarafından yapılmıştır. 1943 yılında Millî Eğitim Bakanlığı ve Bursa Halk Evinden temin edilen bir tahsisat ile kazıya başlanmıştır. 1945 yılında Millî Eğitim Bakanlığının yolladığı tahsisat ile kazı tamamlanmıştır. Kazı sonunda bunun çifte hamam ve külhan kısmının da her iki hamama aid olduğu anlaşılmıştır. Özellikle hafriyatın yapıldığı kadınlar kısmında, şehrin muhtelif yerlerinden taşınarak buraya doldurulmuş olan toprağın boşaltılması sırasında 15. yüzyıl çinilerinden parçalar, 14-15. yüzyıl çin porselenlerinden kırık fincanlar, 16-17 yüzyıl keramiklerinden parçalar bulunmuştur. İlk Osmanlı devrinden kalma çifte hamam ve Anadolu Selçuklularının çifte hamam geleneğini devam ettiren bir plânu olması bakımından önemlidir⁵.

Bursa, Yıldırım Darüşşifası Kazısı :

Sedat Çetintaş tarafından, 1943 yılında arttırılan para ile burada bir sondaj yapılmıştır. 1944 ve 1945 yıllarında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünden temin edilen tahsisat ile kazı ilerlemiş ve 1947 de yapılan bazı sondajlarla tamamlanmıştır⁶. Arazinin meyline uydurulmuş ince uzun yapısı ve avlusu ile ilk Osmanlı devri külliyelerini zenginleştiren bir yapı olması ile önem kazanır. Selçuklu devri şifahanelerinin Osmanlılar devrindeki gelişmesini gösterir.

Bundan sonra Türk sanatı ile ilgili kazılar uzunca bir duraklama devresi geçirmiş nihayet 1961 yılında, İstanbul Üniversitesi Türk ve İslâm Sanatı Kürsüsü Profesörü Dr. O. Aslanapa'nın başkanlığında yapılmaya başlanan sistemli kazılarla 1973 e kadar sürdürülmüştür⁷.

Diyarbakır, İç Kalede Artuklu Sarayı Kazısı :

Prof. O. Aslanapa tarafından, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünden temin edilen ödenekle 15 Eylül - 1 Ekim 1961 tarihinde İçkale

5 — S. Çetintaş, *Türk Mimari Anıtları Osmanlılar Devri, Bursa'da İlk Eserler*, İstanbul 1946, s. 25-30.

6 — S. Çetintaş, *Bursa'da Murad I ve Beyazıt I. Binaları*, İstanbul 1952, s. 38-47.

7 — Bu makalenin yazarı, Prof. O. Aslanapa başkanlığında yapılan, Diyarbakır, Kayseri, İznik, Yenışehir, Konya ve Van kazılarına iştirak etmiştir.

tepesinde kazıya başlanmıştır. Tepenin üzerinde iki büyük su deposunun yapılmış olması ve halk arasında tepede bir saray olduğu rivayetlerinin do-laşması yüzünden define arayıcılarının burada yaptığı eşelemeler maalesef sarayın çok tahrip edilmesine sebep olmuştur. Sonradan askerî bölge olan ve telsiz istasyonu kurulurken ele geçen firuze sırlı çift başlı kartal armalı çini levhalar ve kabartma çini kitabe parçaları dikkati çekmiş ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bildirilmiştir. Kazıya bu çini parçalarının bulunduğu yerden başlanmıştır. Kazı sırasında kaynaklarda bahsedilen sarayın Divan-hane kısmı ortaya çıkarılmıştır. Dört eyvan şemasını veren mekânda Ku-zey ve Güney eyvanlarının daha derin, doğu ve batı eyvanlarının ise kori-dorlarla kesilmiş olduğu tespit edilmiştir. Güney eyvanında bir selsebil bu-lunmakta, bundan çıkan çift kanaldan akan sular tam ortada sekizgen bir havuzda toplanmaktadır. Kazıda en önemli buluntular bu selsebil ve havu-zun süslemeleri olarak ortaya çıkmıştır. Havuzun içi tamamen renkli cam ve taş küçük küp mozayiklerle kaplıdır. Aralarına kırmızı ve yeşil porfirden daire biçiminde levhalar yerleştirilmiş olup, her kenarda karşılıklı yerleş-tirilmiş ikiye ördek ve balık figürü de renkli küp mozayiklerle yapılmıştır. Havuzun kenarları ve ortadaki fiskiyenin içi ise çeşitli geometrik şekillerle, renkli taşlarla kaplanmış ayrıca göbek kısmının süslenmesinde renkli çini levhalar da kullanılmıştır. Selsebil ve arkasındaki seki kısmı tamamen levha çinilerle kaplanmış. Renkli taş ve cam küp mozayiklerle yapılan fi-gürlü süsleme Anadolu Türk mimarisinde ilk defa burada görülmektedir. Kabartma çini kitabenin levha çinileri, tam olarak ele geçmediği için okun-ması mümkün olmamıştır. Ancak çift başlı kartal armalı çinilerden bu sa-rayın Artuklu hükümdarı Melik Nasırüddin Mahmut zamanında 1200-1220 tarihinde yaptırılmış olabileceği tespit edilmiştir⁸. 1962 yılı eylül ayında kazıya devam edilmiş, tam tepede set üzerinde inşa edilmiş saraya götüren taş merdivenler ve alttan ısıtılan küçük bir hamam kazılarak ortaya çıkarıl-mıştır. Ayrıca buna bağlı küçük bölümler kazılarak saraydan kalabilen kı-sımların plânı tespit edilmiştir⁹. Kazı sırasında sgrafito ve sır altı tekniğin-de pek çok keramik parçası bulunarak müzeye teslim edilmiştir. Artuklu sa-

8 — O. Aslanapa, *Diyarbakır Kazısından İlk Rapor*, (1961) *Türk Arkeoloji Dergisi*, S: 11/2, 1962, s. 10-18; *Erster Bericht über die Ausgrabung des Palastes von Diyarbakır*, *Istanbul Mitteilungen*, 12, 1962, s. 115-128. O. Aslanapa, *Die Ausgrabung des*.

9 — O. Aslanapa, *Die Ausgrabung des Palastes von Diyarbakır* (15. Sept - 1. Okt. 1961 - 15. Sept. - 27. Sept. 1962) *Atti del seconde Congressse Internazionale di Arte Turca*, Venezia 1963, Napoli, 1965, s. 13-29.

rayı kazısı gerek plânı, gerekse süslemeleri ile Anadolu'daki saray mimarîsinin değişik bir örneğini gün ışığına çıkarmakla değerlendirilmiştir. (Resim: 1-7)

İznik, Sultan Orhan İmarek Camii Kazısı :

Prof. Dr. O. Aslanapa tarafından, Edebiyat Fakültesinin bu çeşit araştırmalar için mevcut özel bir fonundan tahsis edilen yardımla, 1963 yılı temmuz ayında kazıya başlanmıştır. 10 gün süren kazı sonunda caminin, ilk Osmanlı cami mimarisinde özel bir yeri olan, ve çeşitli isimlerle adlandırılan bir plâna sahip olduğu tespit edilmiş, İznik'te Nilüfer Hatun imareti ile başlatılan bu plân şemasının, ilk örneğinin elli yıl daha eski olan bu yapıda uygulanmış olduğu meydana çıkmıştır. Molozlar arasında taş ve mermer söve parçaları, palmet-rumî geometrik ve süslemeli alçı kabartmalar bulunmuştur. Ayrıca duvarlarda yer yer firûze ve yeşil sırlı altıgen çini levhalara ve dökülmüş levhaların izlerine rastlanmıştır. Caminin son cemaât yerinin altı sütûnlu olduğu ve inşaatta devşirme malzeme kullanıldığı görülmüştür. Caminin güzel nesih mermer kitabesi parçalanmış bir halde yıkıntı arasında ve tarlalara dağılmış olarak bulunmuş ve birleştirilmiştir. Kalan kısımlara göre yapının Orhan beyin Sultan ünvanını aldığı zamanda ve H. 735 (1335) tarihinde yapıldığı tespit edilebilmiştir¹⁰. 1964 yılı 9-17 temmuz ayında kazıya devam edilerek, yan mekânlar ve soncemaât yeri tamamen temizlenmiş, ilk kazıdaki plânın esası değişmemekle beraber, detaylar belirlenmiş, nişler ve tuğla zemin kaplaması ortaya çıkarılmıştır. Bu kazı süresinde camiden biraz ilerideki Orhan hamamında da kazılar yapılarak plânı tam olarak çıkarılmış, haçvari plânlı sıcaklık kısmı tespit edilmiştir. Küçük kubbeli mekânın alttan ısındığını gösteren tuğla istifleri bulunmuştur (Resim: 8-9).

Kayseri, Keykubadiye Köşkleri Kazısı :

Prof. Dr. O. Aslanapa'nın başkanlığında, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün bu kazı için verdiği ödenekle 23-27 Haziran 1964 tarihinde yapılmıştır. Kazı, yeri daha evvel Zeki Oral tarafından tarihî kaynaklara dayanarak burada yapılan araştırmalarla tespit edilmişti¹¹. Kazı sonucunda küçük bir göl kenarına sıralanmış üç köşk bulunmuştur. İlk çalışmaya dört kemerli üstü çaprak tonozla örtülü küçük köşte başlanmıştır. Kes-

10 — O. Aslanapa, *İznik'te Sultan Orhan İmarek Camii Kazısı (1963, 2-12 Tem.-1964, 9-7 Tem., Sanat Tarihi Yıllığı, I, İstanbul 1964-1965, s. 16-31.*

11 — M.Z. Oral, *Kayseri'de Kubadiye Sarayları, Belleten, XVII, 1953, s. 501-517.*

me taştan olan yapının güneyindeki taş merdiven üst kata götürmekteydi. Fakat üst kata aid hiç bir kalıntı tespit edilememiştir. Belki üst kat tamamen ahşap konstrüksiyona sahipti. İkinci kazı göle doğru uzanan bir tepe üzerinde yapılmıştır. Burada evvelce üzeri üç paralel tonozla örtülü bir köşk kalıntısı bulunmuştur. Köşkün göle doğru açık olan kısmında yekpare taştan yuvarlak dilimli bir rıhtımı olduğu görülmüştür. Üçüncü ve en önemli kazı, daha yukardaki tonozlu kalıntıda yapılmıştır. Hafif sivri kemerli tonozla mekânın iki tarafında kazı yapılmış ve giriş yeri tespit edilmiştir. Kuzey batısında ise tonozla bitişik olarak kalın duvarlarla çevrili küçük bir kare mekân ortaya çıkarılmıştır ki burasının mutfak olduğu anlaşılmıştır. Tonozdan göle doğru uzanan sahada daha iki mekânın duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Tonozun arka kısmında yapılan hafriyatta, dikdörtgen şeklinde büyük bir mekânın bulunduğu tespit edilmiştir. Kazı esnasında yıkıntılar içinde küçük çini parçaları bulunmuştur. Fakat bunların hepsi dökülmüş ve dağınık bir halde olduğu için nerelerde ve nasıl kullanıldığı anlaşılamamıştır. İki grup çini tespit edilmiştir. Sır altına mavi, firuze, mor, beyaz renkte geometrik örnekli, yıldız ve örgülü geçmeli süslemeleri olan çinilerin köşelerinde bazan lotusa benzeyen nebati dolgular yer almıştır. Bunların büyük kare ve dikdörtgen çini levhalardan kalıntılar olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir gurup çini ise gene kare levhalar olup, içlerinde firuze sır altına siyah renkte sekizgenlerin kesişmesinden meydana gelen dörtlü düğüm motifini taşımaktadır. İçleri ince sipiralli kıvrık dallarla doldurulmuştur. Keykubadiye köşklerinde bulunan çinilerin süslemeleri, Selçuklu devri taş ve tahta işlemlerinde görülen kompozisyonları tekrarlaması ile devir üslûbunu çini sanatında da aksettiren örnekler olması bakımından önemlidirler. Bu kazı sırasında figürlü çiniye rastlanmamıştır¹² (Resim: 10).

Konya, Tac'ül Vezir Medresesi Kazısı :

Prof. Dr. O. Aslanapa tarafından 1964 yazında Edebiyat Fakültesinden temin edilen tahsisatla türbenin bitişik olduğu medrese kalıntısında bir sondaj yapılmıştır. Fakat devam edilememiştir.

12 — O. Aslanapa, *Kayseri'de Keykubadiye Köşkleri Kazısı (1964)*, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. 13/1, 1965, s. 19-40; *Excavations for the Qeyqubadiye villas at Kayseri (1964)*, *Journal of the Regional Cultural Institute*, 1/2, Tahran 1967 s. 1-7.

İznik, Çini ve Keramik Fırınları Kazısı :

Prof. Dr. O. Aslanapa tarafından, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünden ve Edebiyat Fakültesi'nin bu tür araştırmalara ayırdığı özel bir fondan temin edilen tahsisatla 1963-64 ve 1965 yıllarında çini fırınları ile ilgili seri kazılar yapılmıştır. Bu kazılar sonunda 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Osmanlı çini ve keramik sanatının parlak gelişmesini ortaya koyan çok zengin çeşitli buluntular ortaya çıkarılmıştır¹³. Özellikle ilk devir Osmanlı keramik sanatının ozamana kadar bilinmeyen yeni tipleri tespit edilmiştir. Kırmızı hamurlu keramik üzerine beyaz astarla yapılan hafifçe kabarık süslemenin sonra renkli veya boyalı olanlarının renksiz sırta sırlanması ile yapılan ve Slip tekniği adı verilen bir çeşit bulunmuştur. Ayrıca o zamana kadar «Milet işi» denilen ve kırmızı hamurlu bir keramik tipinin asıl merkezinin İznik olduğu, bulunan zengin fırın malzemesi, üç ayakların yapıldığı ve bozuk, yanık haldeki bu tip keramiklerden pek çok çeşitlerinin bulunmasıyla tanıtılmıştır. Ayrıca bu keramikler içinde çeşitli kuş ve balık figürlü olanları da ortaya çıkarılmıştır. 1963 yılında Kütahya'da yapılan sondajlarda sadece geç devir Kütahya keramiğine aid parçalar bulunabilmiştir. 1965 yılında İznik'te üç çini fırınının hafriyatı yapılmıştır¹⁴. (Resim: 11-12)

Kalehisar, Keramik Fırınları Kazısı :

Prof. Dr. O. Aslanapa tarafından, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünden temin edilen ödenekle 1965 yılında çini fırını kazısı yapılmış-

13 — O. Aslanapa, *Anadolu'da Türk Çini ve Keramik Sanatı*, İstanbul 1965, 91 sayfa, 170 resim ve desen, 38 renkli resimle bu kitap, Türk çini ve Keramik sanatı hakkında genel bilgiyi ve Diyarbakır, Kayseri ve İznik kazılarında bulunmuş olan parçaların tam bir envanterini toplu olarak vermektedir. Kitap Almanca olarak ta yayınlanmıştır. Ayrıca, O. Aslanapa, *Turkish Ceramic Art, Archaeology*, Vol. 24/3, New York, 1971, s. 209-219.

14 — O. Aslanapa, *İznik Kazılarında Ele Geçen Keramikler ve Çini Fırınları, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, II, 1969, s. 62-73; *Pottery and Kilns from the İznik Excavations, Forschungen zur Kunst Asiens, (In Memoriam K. Erdmann)*, İstanbul 1969, s. 140-146; *Eski Türk Çini Fırınları, Türk Kültürü*, S. 36, Ankara 1965, s. 977-984. İznik'te bulunmuş olan üç çini fırını M. Akok tarafından restore edilecekken, arsa sahipleri tarafından maalesef tahrip edilmiştir. Bugün İznik müzesinde sadece resimleri bulunmaktadır. Çini merkezi olarak tanınan İznik'te turizm için büyük kayıptır.

tır. Daha evvel burada bazı keramik parçaları bulunmuştu¹⁵. Bir tarla kazılırken bulunan sgrafito tekniğindeki figürlü parçalar, Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından Prof. O. Aslanapa'ya gönderilmiş ve kazı yapılması istenmiştir. Yapılan kazı sonucunda iki fırın bulunmuştur. Kalın kırmızı tuğla duvarları ve keramiklerin yerleştirildiği rafları olan fırın kazısı sırasında üç ayaklar ve diğer fırın malzemesi ele geçmiştir. Ayrıca Selçuklu devrine aid bu sgrafito tekniğindeki keramiklerden başka, Slip tekniğinde ve kırmızı hamur üstüne beyaz astarla yapılan süslemeli keramiklerden de epeyce ele geçmiştir. Burada yapılan kazılarda ortaya çıkan Selçuklu devri keramikleri, İznik'te ortaya çıkarılan ilk Osmanlı devri keramiklerinin öncüsü olmuştur. Kalehisar'da yapılan fırın kazısı Selçuklular devrindeki keramik tekniklerinin ilk Osmanlı devrinde çini merkezi olan İznik'te devam ettirildiğini göstermesi bakımından çok önemli olmuş, Anadolu'daki Türk keramik sanatının köklü bağlantısını ortaya koymuştur¹⁶.

Kalehisar, Medrese, Kervansaray ve Hamam Kazısı :

Prof. Dr. O. Aslanapa tarafından Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Edebiyat Fakültesinden temin edilen tahsisatla 1965 ve 1966 yılları Temmuz ayında yapılan kazılar sonunda Medrese, Kervansaray ve Hamamın plânı tespit edilmiştir¹⁷. Bunlardan Husamiye medresesi adıyla tanınan yapı daha evvel araştırmacıların dikkatini çekmişti¹⁸. Kazı sonunda iki eyvanlı avlulu medresenin daha detaylı bir plânı çıkarılmıştır. Ayrıca arkaik görünüşü ve kazı sırasında ele geçen keramik buluntuları ile de yapının 13. yüzyıla aid olduğunu tarihlemek mümkün olmuştur. Yapılan hafriyat

15 — K. Erdmann, *Zu den Scherben von Kalehisar, Istanbul Mitteilungen VI*, 1955; *Noch einmal die Scherben von Kalehisar, Istanbul Mitteilungen VIII*, 1958.

16 — O. Aslanapa, *Keramiköfen und figürliche Keramik aus Kalehisar, Anatolica, I*, Leiden 1967, s. 135-142.

17 — O. Aslanapa, *Kalahisar'da Bulunan Mimari Eserler, Sanat Tarihi Yıllığı, II*, 1966-1968, s. 1-14.

18 — K. Bittel, *Funde im Ostlichen Galatien, Istanbul Mitteilungen, VI*, 1955; K. Erdmann, *Vorosmanische medresen und Imarets vom medresentyp in Anatolien, Studies in Islamic Art and Architecture (in Honour of Prof. Creswell)*, 1965, s. 56-57.

sonunda Kervansarayın birbirinden farklı karakterde yan yana sıralanmış üç bölümlü bir yapı olduğu görülmüştür. Plânı bakımından Selçuklu kervansaraylarından ayrı olan bu yapının 14. yüzyıla tarihlendirilmesi mümkün görülmüştür. Üçüncü yapı olan hamam ise kazıdan evvel tek bir kemer kalıntısı halinde idi. Kazı sonucu, haçvari planlı sıcaklığı ve külhanı ortaya çıkarılmıştır. Hamam da kervansaray gibi 14. yüzyıl sonuna tarihlenmektedir.

Afyon, Hisarardı Medresesi Kazısı :

Prof. Dr. O. Aslanapa'nın başkanlığında, Edebiyat Fakültesinden temin edilen ödenekle 1965 yılında Kale'nin batısında, şehrin dış mahalleri arasında olan bu medresede bir kazı yapılmıştır¹⁹. Kazı sonunda medresenin iki eyvanlı ve sütunlarla taşınan revaklı avlulu bir medrese olduğu ve 13. yüzyılın ikinci yarısına aid olabileceği tespit edilmiştir.

Anadolu'da Türk sanatı ile ilgili kazıların birden çoğaldığı ve çok barışarılı sonuçlar alındığı yıllar 1965-1966 olmuştur.

Beyşehir, Kubadabad Kazısı :

Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Profesörü K. Otto-Dorn ve Mehmet Önder'in başkanlığında, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünden temin edilen ödenekle 1965 yılı yazında kazıya başlanmıştır²⁰. Bu kazı için Alman Araştırma Enstitüsü de paraca destek olmuştur. Beyşehir gölü kıyısında, Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın emri ile ve onun arzusuna göre kurulan bu şehrin yeri, kaynaklara dayanarak ve yerinde yapılan araştırmalarla ilk defa Zeki Oral tarafından bulunmuştur²¹. 1965 te yapılan kazı sonucunda büyük ve küçük sarayın önemli

19 — Kazı başkanı O. Aslanapa tarafından, bu kazıya iştirak etmiş olan ve medreseler konusunda doktora tezi hazırlayan Metin Sözen'e neşretmek hakkı verilmiştir. M. Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1970, s. 127-130.

20 — K. Otto - Dorn - M. Önder, *Kubadâbad Kazıları 1965 Yılı Ön Raporu, Türk Arkeoloji Dergisi*, S: 14, Ankara 1967, s. 237-248; K. Otto-Dorn und Mitarbeiter, *Bericht über die grabung in Kobadabad 1966, Archäologischer Anzeiger*, 4, Berlin 1969 s. 438-506.

21 — M. Z. Oral, *Kubadâbad Bulundu, Anıt*, S: 10, Konya 1949, s. 2, v.d.; *Kubadabad Çinileri, Belleten*, XVII, 1953, s. 209-223; *Kubadâbad Nasıl Bulundu, İlahiyat Fakültesi Dergisi II-III*, Ankara 1953, s. 171-179.

bir kısmı kazılmış, perdah ve sır altı tekniğinde yapılmış sekiz köşeli yıldız, kare ve haç biçimde levha çiniler bulunmuştur. Özellikle büyük sarayın eyvan kısmının duvarlarının bu çinilerle 1.79 m. yüksekliğe kadar kaplı olduğu tespit edilmiştir. 1966 yılında kazıya devam edilmiş, Büyük ve Küçük sarayın kazıları tamamlanarak plânları tespit edilmiştir. Ayrıca göldeki Kız Kalesi denilen adada kısa bir araştırma yapılmıştır. 1966 yılında yapılan kazı Kubadabad saraylarının zengin süslemelerini ortaya koyacak değerde olmuştur. Figürlü çinilerde Selçuklu tasvir sanatının yaratıcı gücünü belirten örnekler ortaya çıkmıştır. Bunlarda saray hayatından sahneler, hükümdarlık ve astrolojik sembolü olanlar, çeşitli av hayvanları, kuşlar, efsanevî hayvanlarla çok zengin bir figür anlayışını ortaya koyacak kompozisyonlar görülmektedir. Selçuklu resim sanatının Ortaasya'ya kadar uzanan köklerinden izler taşımaktadırlar²². Özellikle portre karakterinde olanlar dikkati çekmektedir. M. Önder tarafından 1967 de devam ettirilen kazıda I. Sultan Alâeddin'in portresi diye bilinen iki çini parçasının bulunuşu bilhassa önemli bir sonuca götürmüştür²³. Kubadabad kazılarında ayrıca kuş ve atlı avcı figürlü stuko kaplamalar, köşeleri kuş figürlü stuko niş kalıntıları, ejder figürlü bir taş kabartma ve II. Gıyaseddin Keyhusrev'in adını taşıyan altın yaldızlı cam tabak sgratifo, slip ve firuze sır altına siyah dekorlu keramikler, küfi ve nesih yazılı çini levhalar bulunmuştur²⁴. Kubadabad'da yapılan ve 1965 ten 1967 ye kadar süren kazılar Anadolu Selçuklu sanatı için çok verimli olmuştur. Sistemli kazıların devam etmesi ve böylece Anadolu Selçuklularının bu tipik sayfiye şehrinin bütün tesisleri ile ortaya çıkarılması Türk sanat tarihi kadar, kültür tarihimiz için de gereklidir.

Ani, Selçuklu Hamamları Kazısı :

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden Prof. Dr. Kemal Balkan'ın başkanlığında, Eski Eserler ve Müzeler Genel

22 — K. Otto-Dorn, adı geçen eser; *Die menschliche Figurendarstellung auf den Fliesen von Kobadabad, Forschungen zur Kunst Asiens* (In Memoriam K. Erdman) İstanbul 1970, s. 111-139; M. Önder, *Kubad-Abad Sarayı Kazılarında Yeni Bulunan Dört Resimli Çini, Sanat Tarihi Yıllığı II*, İstanbul 1966-68, s. 116-121; *Kubad-Abad Sarayı Harpi ve Simurgları, Türk Etnoğrafya Dergisi*, S: 10, 1968, s. 5-7.

23 — M. Önder, *Kubadâbad Çinilerinde Sultan Alâeddin Keykûbad'ın İki Portresi, Sanat Tarihi Yıllığı III*, İstanbul 1969-1970, s. 121-124.

24 — M. Önder, *Selçuklu Devrine Ait Bir Cam Tabak, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, II*, İstanbul 1969, s. 1-5.

Müdürlüğü'nden temin edilen ödenekle, 1965 yılında 16 Ağustos - 16 Eylül tarihlerinde yapılan kazılar sırasında sonradan hamam olduğu anlaşılan tepcikte çalışılmıştır. Hamamın sadece haçvari plânlı halvet kısmı ortaya çıkarılmıştı. Zemin temizlenmiş, kurnalar ve su yolları bulunmuştur²⁵. 1966-67 yıllarında kazıya devam edilmiştir. Aynı plânda diğer bir hamam daha kazılarak ortaya çıkarılmıştır. 11. yüzyıl sonuna tarihlendirilen ve Selçuklulara bağlı Şeddat oğulları devrine aid olan bu hamamlar Ani şehrinin tarihi gelişmesi için önemlidir²⁶.

Sivas, Çifte Minareli Medrese Kazısı :

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Doçenti Dr. H. Karamağaralı tarafından, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünden temin edilen ödenekle 1965 yılı yazında kazıya başlanmıştır. 1966-67 yıllarında devam eden kazı sonucunda, yapının dört eyvanlı ve iki katlı bir medrese olduğu ve gayet zengin mozayık çini süslemeye sahip, büyük bir medrese olduğu tespit edilmiştir. Revaklar kısa boylu sütunlarla taşınmaktaydı. Ana eyvanın bulunduğu yerde sonradan yeni bir binanın yapılmış olması temellerin ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Yapılan kazılar sırasında medresenin dışında ona bitişik olan başka yapıların da varlığını ortaya koymuştur. Girişe göre soldakinin avlulu bir zaviye olması, sağdakinin ise belki bir hamam olması ihtimali üzerinde durulmaktadır. Muhteşem taş cephenin her iki kanatta da devam ettiği anlaşılmıştır²⁷. Külliye olarak yapılmış bir medrese olması Anadolu medrese mimarisi için çok önemli bir hususu ortaya koymaktadır.

İznik, Stuko Kalıntıları Kazısı :

Prof. Dr. O. Aslanapa başkanlığında, Edebiyat Fakültesinden temin edilen tahsisatla, daha evvel müze müdürlüğünün stukoları tespit edip top-

25 — K. Balkan - O. Sümer, 1965 Yılı Ani Kazıları Hakkında Kısa Rapor, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S: XIV, 1-2, 1965, s. 103-118.

26 — K. Balkan, *Ani'de İki Selçuklu Hamamı, Anadolu (Anatolia) XII*, Ankara 1970 s. 39-57.

27 — Kazı başkanı Doç. Dr. H. Karamağaralı tarafından kazılan kısımların plâni, M. Sözen'e neşir müsaadesi ile verilmiştir. M. Sözen, *Anadolu Medreseleri I*, İstanbul 1970, s. 58-63.

lattığı yerde, 1968 yılı yazında bir kazı yapılmıştır²⁸. Çok kaliteli bir işçilik ve teknikle yapılmış stukolarda ilk Osmanlı devri mimarî süslemelerinde görülen motifler toplu olarak verilmiştir. 14-15. yüzyıl çini, taş, tahta süslemelerinin stuko üzerinde de verilmiş olması devir üslûbunun bütünlüğünü göstermektedir. Ancak stukoların nasıl bir yapıya aid olduğu tespit edilememiştir. İçlerinde niş parçalarının bulunmuş olması, ilk Osmanlı yan mekânlı camilerdeki ocaklı ve nişli duvar kaplamalarını hatıra getirmektedir. Bulunduğu yer ise Saraybahçe adı ile tanınmaktadır. Belki de burada bulunması mümkün olan bir sarayın süslenmesinde kullanılmış olmalıydılar.

Yenişehir, Reyhan Paşa'nın Lâhdi ve Etrafında Yapılan Kazı :

Prof. Dr. O. Aslanapa tarafından 1969 yılı ağustos ayında, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünden temin edilen ödenekle Yenişehir'de Osman Gazi ve Orhan Gazi zamanından kalan eserlerin izini bulmak için bazı sondajlar yapılmıştır. Ancak eserler, yerin temel izlerinin kaybolup tarla haline getirilmesinden dolayı araştırmalar neticesiz kalmıştır. Şehrin dışında bir tarla içinde parçalanmış haldeki sülüs yazılı mermer taşlar bulundu. Burada yapılan sondaj ve temizleme sonucu bunların kesme taştan dikdörtgen bir kaide üzerinde yükselen bir mezara aid olduğu tespit edildi. Lâhit kapağı ve mezar taşları temizlenerek aslına uygun şekilde birleştirildi. Etrafının temizlenmesi sonucu tuğla bir zemin ortaya çıktı. Kazı devam ettirilerek tuğla ve taş işçiliği gösteren duvar kalıntılarına rastlandı. Duvarlar güney ve batıya doğru dönerek devam etmekteydi. Fakat tarla içine girdiğinden kazıya son verilmiştir. Mezar taşlarındaki kitabeler ve meydana çıkarılan duvarlar bazı problemleri ortaya koymuştur²⁹. Kitabede Reyhan paşanın ölüm tarihi H. 734 (1333) olarak verilmiştir. Osmanlı tarihleri ve kaynaklarında Orhan Gazi zamanında Reyhan paşanın adı geçmemektedir. Buna karşılık II. Murad zamanında Reyhan paşadan sık sık bahsedilmekte ve Yenişehir'deki mezarı ile zaviyesinden bahsedilmektedir. Bu ise kitabedeki ta-

28 — Kazı Başkanı Prof. Dr. O. Aslanapa tarafından, kazıya iştirak etmiş olan G. Güreşsever'e neşretmek hakkı verilmiştir. G. Güreşsever, *Ağustos 1968 İzmit Çini Fırımları Kazısı Sırasında Çıkarılan Stuko Buluntular, Sanat Tarihi Yıllığı*, II, 1966-1968, s. 200-208.

29 — O. Aslanapa, *Bursa Yenişehir'inde Reyhan Paşa'nın 734 (1333) Tarihli Mezartaşı ve Lâhdi, Sanat Tarihi Yıllığı*, III, 1969-1970, s. 59-67.

rihe uymamaktadır. Kazıda çıkarılan duvarlar bir zaviye plânını verecek durumdadır. Belki kitabede tarih yanlış yazılmıştır. 1433 yerine 1333 olmuştur. Fakat belki de Reyhan paşa, Orhan bey zamanındaki atasının mezarı yanında kayıtlarda adı geçen zaviyeyi yaptırmış, kendi de buraya gömülmüştür. Tarihî araştırmaların gelişmesi durumu aydınatabilecektir.

Van, Ulu Cami Kazısı :

Prof. Dr. O. Aslanapa tarafından, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Edebiyat Fakültesinden temin edilen ödenekle 1970 yılı Temmuz ayında Van Ulu camiinde seri kazılara başlanmıştır³⁰. Kazı Bachmann'ın 1911 de çıkarıp, 1913 te yayınladığı plân üzerinde gösterdiği alfabetik pruplara göre yapılmıştır³¹. Kazıya 1971 yılı Ağustosunda ve 1972 yılı Haziran ayında da devam edilmiş ve duvarların iç tarafı tamamen açılarak payelerden kalan kısımlar ortaya çıkarılmıştır. Bachmann'ın plânın esasta doğru olmakla beraber detaylarda farklı olduğu tespit edilmiştir³². 1972 de kazıya son verilmiştir. Kazı sırasında bulunan çok zengin çeşitli teknikli stukolar Van Müzesine envanteri yapılarak teslim edilmiştir. Kazı sonucunda tespit edilen en önemli husus o zamana kadar çini süslemeli bir yapı olarak bilinen yapının sadece renkli stukolarla süslenmiş olduğunun anlaşılmasıdır. Ayrıca yapının süslenmesinde görülen kuvvetli büyük Selçuklu sanatının etkisine rağmen, üslûp bakımından 14. yüzyıl sonundan Karakoyunlu devri eseri olabileceği ortaya çıkmıştır (Resim: 13-16).

Ahlat, Meydanlık Kabristanında Yapılan Kazılar :

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Doçentlerinden Dr. H. ve B. Karamağaralı tarafından, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Selçuklu Sanatı ve Medeniyeti Enstitüsünden temin edilen ödenekle 1967 yılında mezarlıkta kazılar ve temizleme işleri yapılmaya başlanmıştır. Kazılar 1970'e kadar sürmüştür. Ahlat mezar taşları üzerindeki çalışmalar Doç. Dr.

30 — O. Aslanapa, 1970 Temmuz Van Ulu Camii Kazısı, Sanat Tarihi Yıllığı, IV, 1970-1971, s. 1-16.

31 — W. Bachmann, Kirchen und Moscheen in Armenien und Kurdistan, Leipzig 1913, s. 69-74.

32 — O. Aslanapa, Kazısı Tamamlandıktan Sonra Van Ulu Camii, Sanat Tarihi Yıllığı, V, 1972-1973, s. 1-25.

Beyhan Karamağaralı tarafından yapılmıştır³³. Lâhitlerin ve mezar taşlarının çeşitleri ve bunları yapan sanatkârların adları tespit edilmiştir. Bu sanatkârların Ahî teşkilâtına bağlı olmalarının ortaya konması kültür tarihimiz için önemli bir husustur. Ayrıca Ahlat'ta XII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar devam eden mezar anıtı sanatının, eski Türk mezar anıtı geleneğini devam ettirdiği ortaya çıkarılmıştır. Doç. Dr. H. Karamağaralı, Ahlat'taki Akıt denilen Türk mezarlarının kazısını yapmıştır³⁴. Ahlat'taki kazılar devam etmektedir.

Ayrıca Doç. Dr. H. Karamağaralı tarafından Konya'da bazı sondajlar yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan Konya Alâeddin camiinin ilk yapısının sütunlu kısım olduğunu ortaya koyan çalışmaları ile Sahip Ata camiinin ilk şeklinin, Beyşehir Eşrefoğlu camiine benzediğini belirten araştırmaları ve Mevlevî dergâhı mezarlığındaki çini süslemeli eyvan biçimindeki bir türbede yaptığı sondaj neticesini belirten raporlar henüz neşredilmemiştir.

Edirne, Saray İçi Kazıları :

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Tarihi ve Röleve Kürsüsü Başkanı Prof. Dr. D. Kuban tarafından, Üniversiteden temin edilen ödenekle 1971 yılında Edirne Sarayı bölgesinde kazılara başlanmıştır. Tahsin Öz tarafından daha önce yapılmış araştırmalar geliştirilmektedir³⁵.

Keban bölgesinde, barajın suları altında kalacak olan eserlerin durumunu tespit için yapılan kazı ve sondajlar içinde Türk eserleri ile ilgili araştırmalar da yapılmaktadır. Özellikle Pertek'teki çalışmalarda, ilgili ön raporda belirtilmiştir³⁶.

33 — B. Karamağaralı, *Ahlat Mezartaşları, Önasya*, C. 5, S. 59-60; *Ahlat Mezartaşları*, Ankara 1972.

34 — H. Karamağaralı, *Ahlat'da Bulunan Tümülüs Tarzındaki Türk Mezarları, Önasya* C. 5, S. 59-60.

35 — Tahsin Öz tarafından Türk Tarih Kurumundan temin edilen ödenekle, 1956 yılı, 18 Ağustos - 15 Eylül tarihinde Cihannüma Kasrı önünde bir hafriyat yapılmış ve bir kule şeklinde olan yapının tonozlu bodrum katı ve merdivenler bulunmuştur. T. Öz, *Edirne Yeni Sarayı'nda Kazı ve Araştırmalar, Edirne Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 217-222.

36 — A. Tükel - Ö. Bakırer, *1968 Yılı Keban Projesi Restorasyon Çalışmaları Ön Raporu*, 1968 Yaz Çalışmaları, ODTÜ. Keban Projesi Yayınları, Seri : I-Yayın : I s. 183-186.

Tespit edebildiğimiz bu kazı ve sondajlardan başka, Vakıflar Genel Müdürlüğünce de sondaj ve kazılar yapılmaktadır³⁷. Bu çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğünce Yürütülen Eski Eser Onarım Çalışmaları Münasebetiyle Yapılan Sondaj ve Hafriyatlar :

Vakıflar Genel Müdürlüğünce yürütülen eski eser onarımları münasebetiyle yapılan sondajların ve hafriyatların çoğu Türk sanat alemine gerekli şekilde duyurulamamıştır. Bunlar normal arkeolojik sondaj ve hafriyatlardan farklı olarak, onarımı kararlaştırılan eserlerin içinde bulunduğu veya onarım maksadiyle ortaya çıkan bazı kaçınılmaz durumlar sebebiyle, bazen onarımdan önce veya bazan da onarım sırasında mecburen başvurulmuş çalışmalardır. Bu sondaj ve hafriyatlar, onarımdan önceki şekli tesbit edilen eserin orijinal durumuna göre bilhassa restorasyon veya restitüsyon projelerini hazırlamak için gerekli olmaktadır.

Bir kısım hafriyatlar ise hiçbir ilmî gaye gözetmeksizin, doğrudan doğruya bazı devlet kuruluşları veya mahallî belediyeler tarafından yürütülen meydan, yol, çevre tanzimi gibi imar çalışmalarından ibaretken, bu sırada toprak altından çıkan ve menşinin vakıf olduğu tesbit edilen, bilâhare Vakıflar Genel Müdürlüğünce onarımına başlanan eski eserlerle ilgilidir.

Vakıflar Genel Müdürlüğünce yürütülen onarım çalışmaları arasında sondaj ve hafriyat neticeleri bakımından Türk Sanat ve Mimarlık Tarihi için bilhassa önem arzeden bazılarını, aşağıda bir liste halinde göstermeğe çalıştık :

1— *Kayseri Çifte Medrese hafriyatı* : 1961 yılı sondaj ve hafriyatında, birbirine bitişik bu iki yapının yıkılmış olan iç avlu revaklarına ve bir kısım odalarına ait izler, molozlar ve muhdes ekler altından çıkarılarak, orijinal plânının mühim bir kısmı tesbit edilmiştir. 1967 yılında yapılan sondaj ve hafriyatta da, darüşşifanın batısında ve onun müştemilâtı olan diğer bir kısım ile, darüşşifa ve tıp medresesinin kuzey tarafındaki ana eyvanları arasında

37 — Uzun yıllar Vakıflar Genel Müdürlüğünde çalışmış olan, sayın Yüksek Mühendis Mimar Dr. Yılmaz Önge, Vakıfların yaptığı kazı ve sondajların sonuçlarını yazıp göndermek lûtfunda bulunmuştur. Kendisine burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

rastlayan ve çifte medresenin plân kompozisyonuna tesir eden mühim bir komşu yapının bakiyeleri bulunmuştur.

2— *Konya Alâaddin Camiinin çevre ve iç avlu hafriyatı* : 1969 - 1971 yıllarında camiin çevresinde, iç avlusunda ve yer yer harem kısmında yapılan sondaj ve hafriyatlar neticesinde kubbeli kısımdaki çinili mihrabın dış çıkıntısı, içeride mihrap önünde ise mihraba ait pek çok çini parça bulunmuş; iç avluda geç devirlerde ihdas edilen bazı yapılara ait temeller, ilk camii sonraki ilâve kısımlardan ayıran ara duvar, Selçuklu Sarayına ait bol miktarda çini ve alçı tezyinat ile antik parçalar ve batı bölümünde de daire plânlı, kubbeli iki yapı (muhtemelen sarnıç veya maksem) meydana çıkarılmıştır. Bu konuda mevcut neşriyat :

Erol Yurdakul, *Konya Alâaddin Camii 1971 yılı avlu kazısında yeni buluntular*, *Önasya*, C : VI, S : 69.

Yılmaz Önge, *Konya Alâaddin Camiinin çinili mihrabı*, *Önasya*, C : IV, S : 42, 1969.

3— *Konya Ali Gav Medresesi hafriyatı* : 1965 yılında yapılan bu hafriyat medresenin orijinal plânının büyük bir kısmı tesbit edilmiş ve eski yapıya ait bazı mimarî ve tezyinî parçalar ele geçirilmiştir. Bu konuda mevcut neşriyat :

Yılmaz Önge, *Bilinmeyen Bir Selçuklu Medresesi : Konya Ali Gav Zaviyesi ve Türbesi*, *Önasya*, C : III, S : 28, 1967.

4— *Ermenek Tol Medrese hafriyatı* : 1964 yılında yapılan bu hafriyat medresenin çevresine ve bilhassa revaklarının yıkılmasından sonra molozla dolan iç avlusuna inhisar etmiştir. Hafriyat sonunda medresenin doğru bir plânı çizilebilmiş, pek çok mimarî ve tezyinî parça ele geçmiş, bunların mühim bir kısmı restorasyon sırasında eski yerlerine konulmuştur. Bu konuda mevcut neşriyat :

Yılmaz Önge, *Ermenek'te Karamanoğlu Emir Musa Medresesi (Tol Medrese)*, *Önasya*, C : V, S : 51, 1969.

5— *Mardin-Kızıltepe Ulu Camii hafriyatı* : 1964 yılında camiin çevresinde ve iç avlusunda yapılan hafriyat neticesinde, iç avluyu çevreleyen medresenin temelleri ile avluya açılan kapıların alt kısımları meydana çıkarılmış ve cami ile medreseye ait birçok mimarî parça bulunmuştur.

6— *Mardin Cizre Ulu Cami hafriyatı* : 1972 yılında yapılan bu hafriyat neticesinde, muhdes ekler ve tadilat ile değişen camiin orijinal plânı ve eski mimarî parçaların bir kısmına ait bakiyeler tesbit edilmiştir. Bu konu-

da mevcut neşriyat: Orhan Tuncer, *Cizre Ulu camii, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Dergisi*, S : IV, 1972 (Baskıda).

7— *Kayseri Honat Hamamı hafriyatı* : 1969 yılında yapılan hafriyat ve sondajlar neticesinde, bu mühim Selçuklu devri çifte hamamının orijinal plânı ve çinili dekorasyonu meydana çıkarılmıştır. Bu konuda mevcut neşriyat :

Erol Yurdakul, *Son Buluntulara Göre Kayseri'deki Hunat Hamamı, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Dergisi*, S : II, Ank. 1971.

Yılmaz Önge, *Kayseri'de Huand (Mahperi Hatun) Külliyesinin Hamamı ve Yeni Bulunan Çini Tezyinatı, Önasya*, C : IV, S : 47, 1969.

8— *Çeşme Kanunî Sultan Süleyman Kervansarayı hafriyatı* : 1971 yılında yapılan hafriyat neticesinde, günümüze sadece cümle kapısı ve ön cephedeki odalar ile iç avluyu çevreleyen beden duvarları kalabilmiş olan bu kervansarayın, diğer kısımlarına ait temel ve duvar izleri meydana çıkarılmıştır.

9— *Kuşadası Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı hafriyatı* : 1964 yılında yapılan hafriyat neticesinde, iç avlu revakları ile bir kısım odaları ve ortadaki şadırvanlı köşk mescidi yıkılmış olan bu kervansarayın eksik kısımlarına ait izler ve bazı mimarî parçalar bulunarak, orijinal plânı tesbit edilmiştir. Bu konuda mevcut neşriyat :

Orhan Tuncer, *Öküz Mehmed Paşa Kervansarayı, Arkitekt.*

10— *Kayseri Lala Muhlisüddin Camii hafriyatı* : 1968 yılında cami çevresinde yapılan hafriyat, kible tarafından bir sahnin kesilerek küçültülen ve önüne muhdes bir duvar örülen bu camiin, orijinal güney duvarı ile muhdes kaplamanın arkasından maksure kubbesine ait bakiyeler bulunmuş; haremdede müzeyyen mimarî parçalara rastlanmıştır.

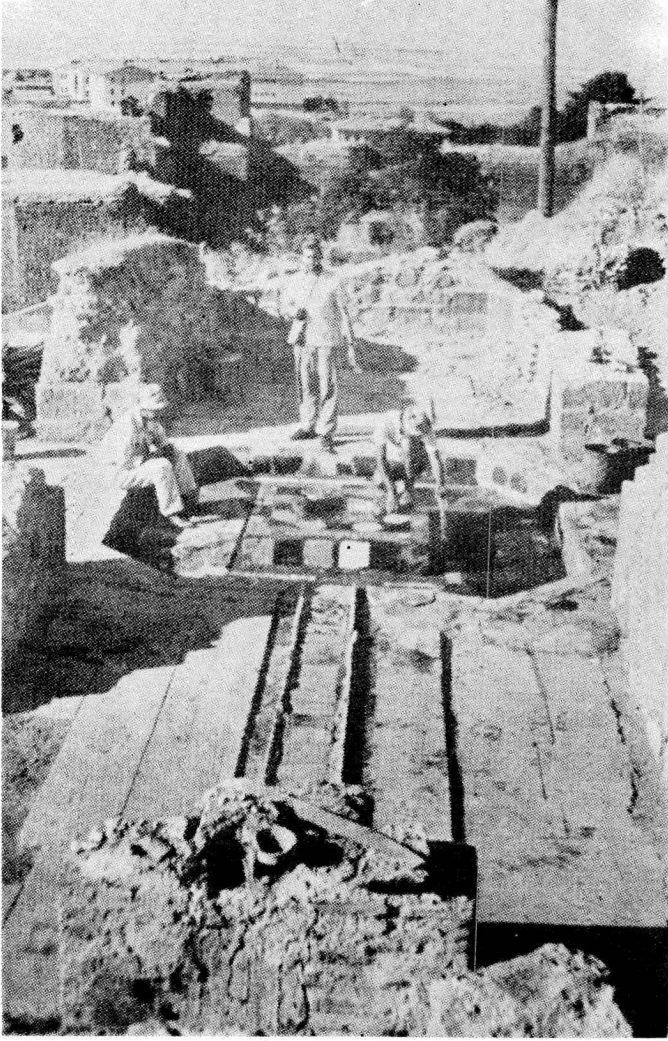
11— *Konya Horozlu Han hafriyatı* : 1971 yılında yapılan çevre ve iç avlu hafriyatında, Ruzbe Kervansarayının orijinal plânının mühim bir kısmı meydana çıkarılmış, dam örtüsünün şekli ve eserden düşmüş bazı mimarî parçalar bulunmuştur.

12— *Meram Hasbeyoğlu Dar-ül huffazı ve camii* : 1970 yılında bu yapıların çevresinde ve cami içinde yapılan sondaj ve hafriyat neticesinde, dar-ül huffazın yıkılmış revakları ve camiin orijinal şekli meydana çıkarılmıştır. Bu konuda mevcut neşriyat :

Yılmaz Önge, *Konya'nın Meram Mesiresindeki Bir Mimarî Manzume, Vakıflar Dergisi*, S : X, Ank. 1973.

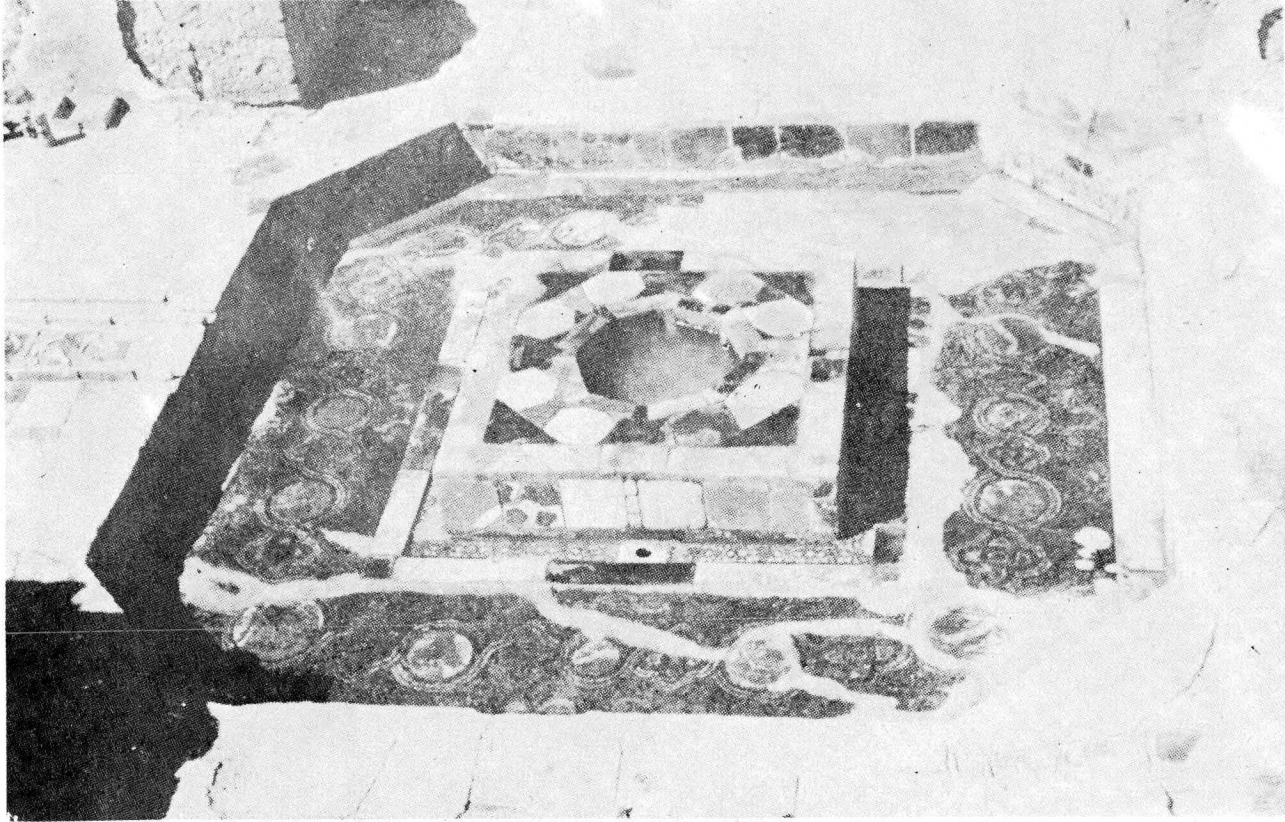
Resim 1 — Diyarbakır Artuklu Sarayı kazısı.

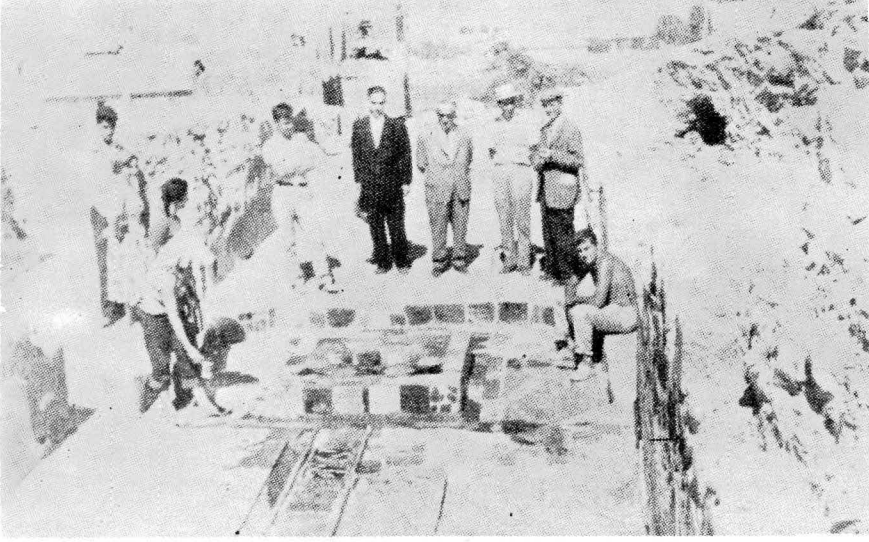
Resim 2 — Diyarbakır Artuklu Sarayı kazısı.

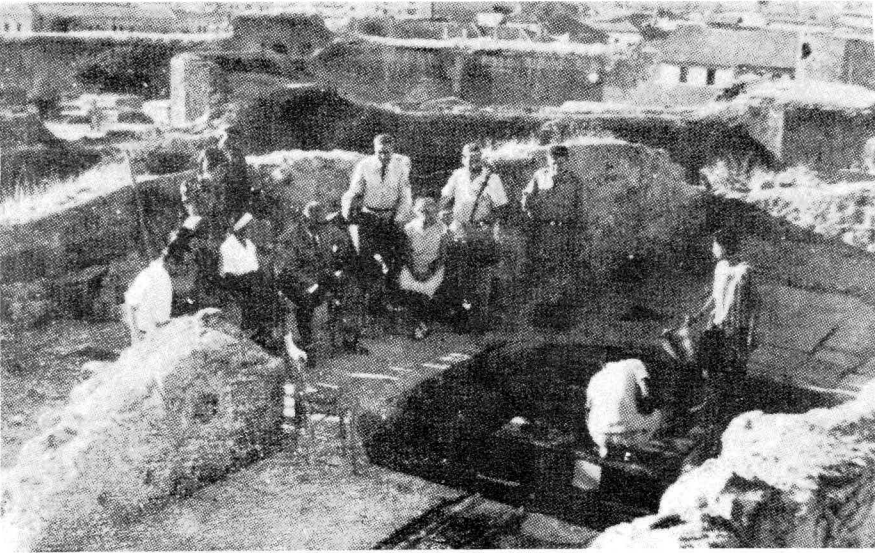
Resim 3 — Diyarbakır Artuklu Sarayı kazısı. O zamanki Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Rüstem Duyuran'ın ziyareti.

Resim 4 — Diyarbakır Artuklu Sarayı kazısında çıkarılan havuz.

Resim 5 — Diyarbakır Artuklu Sarayı kazısı. Vali Nezihi Fırat'ın ziyareti

Resim 6 — Diyarbakır Artuklu Sarayı kazısı.

Resim 7 — Diyarbakır Artuklu Sarayı kazısında, kazı çadırı önünde.

Resim 8 — İznik Orhan Camii kazısından.

Resim 9 — İznik Orhan Camii kazısı.

Resim 10 — Kayseri Keykubadiye'de saray kazısı.

Resim 11 — İznik Keramik Fırınları kazısında çıkan keramiklerin temizlenmesi ve tasnifi.

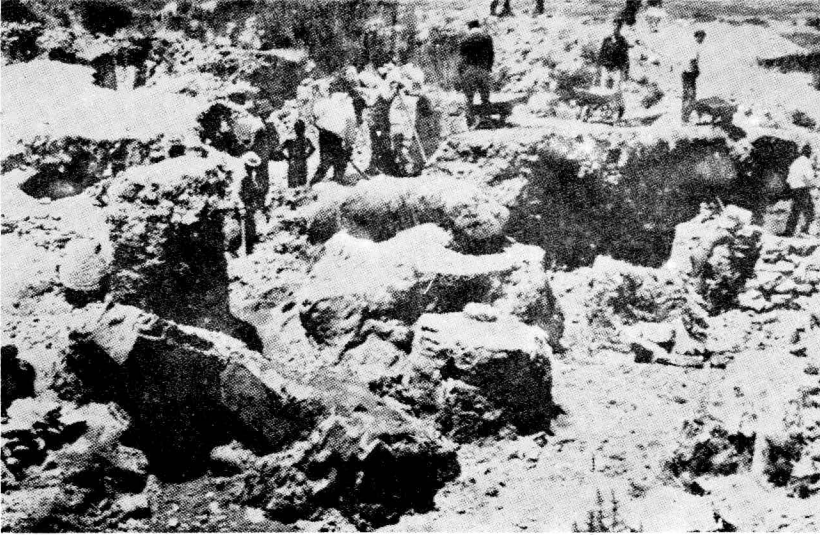
Resim 12 — İznik keramik fırınları kazısı.

Resim 13 — Van Ulu Camii kazısına iştirak edenler.

Resim 14 — Eski Van Ulu Camii kazısından.

Resim 15 — Eski Van Ulu Camii kazısından.

Resim 16 — Kazı sırasında bir konuşma.

13— *Eski Malatya Ulu Camii hafriyatı* : 1966 yılında cami çevresinde ve içinde yapılan hafriyat sonucunda, kible cephesinde bugüne kadar bilinmeyen bir portalin alt kısmı, içeride de muhtemelen eski mihraba ait müzeyyen alçı parçalar ve bazı mimarî izler ortaya çıkarılmıştır. Bu konuda mevcut neşriyat :

Yılmaz Önge, *Malatya Ulu Camiinde Bulunan Alçı Tezyinat, Önasya*, S : 69, Mayıs 1971.

Oluş Arık, *Malatya Ulu Camiinin Aslı Plânı ve Tarihi Hakkında, Vakıflar Dergisi* S : VIII, Ank. 1969.

14— *Siirt Ulu Camii hafriyatı* : 1960 yılında cami çevresinde ve içinde yapılan hafriyat sonunda, toprak ve muhdes duvarlar altında kalmış olan orijinal yapıya ait duvarlar ve çinili mihrabiyeler meydana çıkarılarak, eski plânı tesbit edilmiştir. Bu konuda mevcut neşriyat :

Ali Saim Ülgen, *Siirt Ulu Camii, Vakıflar Dergisi*, S : V, Ank. 1962.

Meydan tanzimleri sırasında rastlanan bazı vakıf eserlere ait hafriyat :

Kastamonu Belediyesince Nasrullah Camiinin kuzeyindeki ve İsmail Bey Hanının doğusundaki sahada, meydan tanzimi maksadiyle yapılan hafriyatta Frenkşah vakfından çifte hamamın bir kısmına rastlanmıştır.

1965 yılında Sivas Belediyesince Buruciye Medresesi ile Kale Camii arasındaki sahada, meydan tanzimi maksadiyle yapılan hafriyatta, Selçuklu devrine ait olduğu tahmin edilen bir hamamın duvar bakiyelerine rastlanmıştır. Her iki hamam da bilâhère Vakıflar Genel Müdürlüğünce dondurma ameliyesine tabî tutulmuştur. Bu konularda mevcut neşriyat :

İlhan Akçay, *İlk Türk Hamamları ve Şifahaneler'de Isıtma Tertibatı ile İlgili Bir Araştırma, Ülkemiz*, S : 13-14, Haziran-Temmuz 1967.

Cumhuriyetin ellinci yılı münasebetiyle Selçuklu Medeniyeti ve Kültürü Enstitüsü'nün Konya'da tertip ettiği seminerde bazı kazıları değerlendiren tebliğler yapılmıştır. Doçent Dr. H. Karamaağralı tarafından Konya Şahip Ata camiinde yapılmış olan kazılar sonunda caminin ilk şeklinin plânı ve ölçüleri tespit edilmiştir. Yapının Beyşehir Eşrefoğlu camiine benzer plânında ve ilk ahşap direkli cami olduğu açıklanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü baş mimarı O. Tuncer tarafından Sivas, Keykâvus Şifahanesinde yapılan hafriyat sonucunda yapının tek bir yapıdan ibaret olduğu, iddia edildiği gibi bitişiginde medresenin olamayacağı gösterilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü mensuplarından E. Yurdakul, Kayseri Kö-lük camii ve medresesi'ndeki araştırmaları ve sondajları değerlendirerek Kö-

l k camiinin Daniřmendliler devrinden kalan ilk plânı ile taş mihrabının kalıntılarını tespit etmiştir. Camie bitişik medresenin, çift kat revaklı ve üzerinde sadece ağır aydınlık fenerli açıklığı bulunan kapalı avlulu bir medrese olduğunun gösterilmesi bilhassa önemlidir. Camie, avlusu ile bir kanat halinde birleşen medresenin Daniřmendliler devrinde yapılmış olduğu belirtilmiştir.

Anadolu'da Türk sanatı ile ilgili kazı ve sondajlar, dokuz yüzyıldan beri bu topraklarda yerleşmiş olan sanatın, gömülü kalmış köklerini ortaya çıkararak ve tanıtılmaktadır. Bunun değeri, Büyük Atatürk' n «Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir» sözü ile en m nalı ifadesini bulmuştur.